

KASİDE-İ KALEM

Halil ERSOYLU

Kültür tarihinde, akla hemen gelen anlamından (Arapça “*kalem*”: ka-
mış; Yunanca *kalamos*) sıyrılarak bu günkü, yazı yazmakta kullanılan nesneyi
karşılamaya, özellikle, kişide, hemen, onu çağrıştırmaya başlaması ile, kalem
kelimesinin anlam bilimi bakımından gittikçe genişlediği, kapsamına pek çok
kavramı, nesneyi aldığı, tabii bunların sonucunda da bu kelime ile (eskiden,
ayrıca, Türkçeye giren ve “kalem” yerine geçen “hâme, kilik” gibi karşılıklarla)
çeşitli kalıp söz, deyim veya terimler oluştuğu görülmektedir. Meselâ, “kalem
darbesi”nden (: kalemle konulmuş işaret) “kalemşor”a (: eski dilde, yazı ile
fikrî tartışma yapan), “kalem çalmak”tan (: halk dilinde, yazı yazmak) “ka-
leme gelmemek”e (: anlatılamayacak durumda bulunmak), “kalem kaş”tan
(: ince ve düzgün durumdaki kaş) “baş ağrısı kalemi”ne (: eritildikten sonra ka-
lem biçiminde dondurulan ve ağrıyan başın ovularak tedavi edilmesinde kul-
lanılan mentol kütlesi) kadar, hayatın çok değişik alanlarına girmiş, Türk
dilinin uzun tarihi içinde bir kısmı eskiyerek kullanılıştan düşmüş, bir kısmı ise
canlılığını halen korumakta olan unsurları çoğaltmak mümkündür...

Kuran’daki Sure-i Nun’a (68. sure) “Kalem’e ve yazılana yemin olsun
ki...” şeklinde başladığı için “Kalem Suresi” (: Suretü’l-Kalem)¹ de denilmiş-
tir. İslam inançları arasında, kıyamet gününe dek gerçekleşecek bütün olayları
yazması için Allah tarafından ilk yaratılmış nesnenin Kalem² olduğu görüşü,
kalemin, başka bir açıdan değerini ortaya koyması bakımından da dikkati
çekicidir.

İslamlığın doğuşundan sonra tarih sahnesine çıkmaya başlayan müslüman
devletlerin kültür tarihinde, kalem (bazan da hâme) sivil hayattaki idarî hiz-
metlerin sembolü olmuş, askerî hayatla ilgili hizmetlerinki ise tîg, seyf, kılıç ile
karşılanılmıştır. Kalem ve kılıcın temsil ettirildiği gücü konu alan eserlere İs-
lâm dünyasında öteden beri rastlanılagelmiştir. Meselâ, İbnü’l-Verdî’nin *Mü-
fâheretü’s-Seyf ve’l-Kalem’i*, Firdevsî-i Rûmî’nin *Münâzara-i Seyf ü Kalem’i*,
Kınalı-zâde’nin *Risâle-i Kalemîyye* adındaki eseri bu çeşittendir.

1 Huart, C.L., “Kalem”, *IA*, c. 6, s. 127.

2 Tabarî, *Tefsir*, Bulak, 1323, c. XXIX, s. 10.

Kalem kelimesi, çeşitli sembol, benzetme veya doğrudan doğruya kendi anlamları ile, kelime gruplarında ya tek başına, ya da kelime grubu biçiminde, dinî inançlardan günlük yaşayışın en yalın zamanlarına kadar uzanan çok geniş ve kesintisiz bir kullanım alanı kazanmıştır.

Yer ile gök arasındaki bir mesafe boyunda ve ışımdan oluştuğuna inanılan³ (ilahî) Kalem, zaten, kendisi anıldığı zaman çağrışım yaptıran Levh kelimesi ile sık sık bir arada ortaya çıkmıştır.

*“Yir ü gök arş u ferş ü Levh ü Kalem
İns ü cin iç ü taş vücûd u adem”⁴*

Arap harfli ve Fars alfabesinden tamamlanmalı Türk alfabesinin kullanıldığı dönemlerde, özellikle, dikkat, imlâ ve dil bilgisi bakımından yetersiz müstensihlerin, yazıcıların yaptıkları istinsah veya yazdıkları metinlerde, bazen, olmayacak yanlışlar yaptıkları göz önüne alınırsa, onlar için, yürekte değilse de, dilden edilen bedduaların, âdeta, sembolü, kalıbı durumuna geçen mısralarda dahi (Fuzûlî'nin, Divan'ının mukaddimesinde), yine, kalemden yararlanılmıştır.

*“Kalem olsun eli ol kâtib-i bed-tahririn
Ki fesâd-ı rakamı sûrumuzu şûr eyler
Gâh bir harf sukutiyle kılur nâdiri nâr
Gâh bir nokta kusuriyle gözü kûr eyler”⁵*

Geçmişteki devlet yönetiminde, bütün yetki ve gücü kendi şahsında toplayan hükümdarın aynı zamanda “ehl-i kalem” (: kalem sahibi bulunan, yazar) olması, onun değerini daha da artırmıştır. Bu durum, eski ve yeni yurtlarda kurulmuş başlıca Türk devletlerinin birçok yöneticisinde göze çarpar. Nitekim, Osmanlı Devleti'ni yöneten otuz kadar padişahın on sekizinin edebiyatla, özellikle, şiirle uğraşması, şiir yazması, hatta, bir kısmının divan meydana getirmesi, yukarıda belirtilen düşünce ile de ilgilidir. Bir hükümdarın eli hem kılıç, hem de kalem tutabiliyorsa, hele bunların her birinin hakkını gereğince verebiliyorsa, bu ona talihin bir bağıışı, hediyesi bile sayılmıştır. Yalnız, dinin ve devletin değerini yüceltmesi şartı ile!

*“Kadr-ı din ü devleti terfi için ol dâvere
İtti Mirrîh ü Utârid armağan seyf ü kalem” (Aynî)⁶*

3 Huart, C.L., “Kalem”, *IA*, c. 6, s. 127.

4 Tarlan, Ali Nihad, *Şeyhi Divanını Tekkik*, İstanbul, 1964 (2. basılış), s. 221.

5 Levend, Ağâh Sırrı, *Divan Edebiyatı*, kelimeler, remizler, mazmunlar ve mefhumlar, İstanbul, 1943 (2. bas.), s. 266.

6 a. g. .e., s. 204.

Türk divan şiirinde, başlığı doğrudan doğruya “kalem” olan kasidelere veya şiir bölümlerine, divan, hamse gibi değişik eserlerde birçok şair tarafından yer verilmiş bulunmaktadır. Bu konuda, Fuzûlî'nin Divan'ındaki “Kaside-i Kalemîyye der Medh-i Mustafâ Çelebî” başlığını taşıyan ve “kalem” redifli olan şiir⁷, Helâkî'nin Divan'ında bulunan az sayıdaki kasidelerinden biri olan ve “kalem” redifini taşıyan kaside⁸, Nev'î-zâde Atâî'nin *Nefhatü'l-Ezhâr*'ının başındaki “besmele” konulu kısımdan sonra gelen “Hitâb-ı Hâme-i Sîhr-sâz ve Tahrîk-i Kilk-i Nükte-perdâz be-hevâ-yı Hamd-i Hudâ-yı bî-niyâz” adlı şiir⁹ örnek verilebilir.

Topkapı Sarayı Kütüphanesi'nin T.Y. bölümünde R. 393 numara ile kayıtlı bulunan ve Hüseyin bin Ali Vâiz el-Kâşifî'nin Farsça eserinin Türkçeye çevirisi olan *Tercüme-i Ahlâk-ı Muhsinî*'nin sonundaki 207 b, 208 a sahifelerinde yer alan Kaside-i Kalem, Firakî Abdurrahman Çelebî tarafından kaleme alınmıştır.

Kütahyalı olan Firakî Abdurrahman Çelebî, zeyniyye tarikatının şeyhi bulunan babasının ölümünden sonra aynı makama oturmuştur. Bazı tezkire ve mecmualarda, daha çok tasavvufî nitelikteki şiirlerine rastlanılan Firakî Abdurrahman Çelebî XVI. yüzyıl (ölümü: 1575) divan şairlerinden biridir.

Tercüme-i Ahlâk-ı Muhsinî ile *Kaside-i Kalem'in* yer aldığı kitabın, tercüme ve telifinin üzerinden ancak yedi yıl dolayındaki çok az bir zaman sonrasında, yani, 1557 yılında istinsah edildiği bilinmektedir.¹⁰

Kasîde-i Kalem

Mef'ûlü, fâ'îlâtü, mefâ'îlü, fâ'îlün

- 1 Ey şeh-süvâr-ı 'arşa-i fazl u hüner kalem
V'ey şeh-r-yâr-ı vâsıt u vilâ güher kalem
- 2 Şâhib-zebân u ehl-i beyân tercemân-ı dil
Ey nazm u neşr ü tercemede mu'teber kalem
- 3 Yazmaz kemâl-i midhatüñüñ 'öşr-i 'aşirin
On barmagını eylese bir sîm-ber kalem

7 Akyüz, Prof. Kenan-Beken, Süheyl; Yüksel, Doç. Dr. Sedit-Cumhur, Müzgân, *Fuzûlî Divanı*, Ankara, 1990, s. 105.

8 Çavuşoğlu, Dr. Mehmed, *Helâkî*, Divan, İstanbul, 1982, s. 17, 18.

9 Kortantamer, Dr. Tunac, *Nev'î-zâde Atayî ve Hamsesi*, İzmir, 1982 (Doçentlik tezi), s. 190.

10 Karatay, Fehmi Edhem, *Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Türkçe Yazmalar Kataloğu*, İstanbul, 161, c. I, s. 490.

- 4 Beñzer zebân-ı şem'e mu'anber duhân-ıla
Bezm-i tarab-fezâyı kitâbetde her kalem
- 5 Baħr-i devât u berr-i varaķ zîr-i destidür
Olsa 'aceb mi pād-şeh-i baħr ü ber kalem
- 6 Sevdâyı oldı ħasret-i ħaţţ-ı niğâr-ıla
Yokdur karârı ilden ile hâ gezer kalem
- 7 Sultân-ı mışr-ı ma'rifet olunca bir zemân
Yûsuf-mişâl çâh-ı devâta düşer kalem
- 8 Tahsîn istikâmet-i tab' u zekâsına
Her kâtibüñ kelâmın ağızdan ħapar kalem
- 9 Mirriħ ħükmi görđi ki ġâlib 'Uţârid'e
Nâ-çâr tîga yüz tutuban baş eger kalem
- 10 Tevķi'-i şâh u ħükm-i hümâyün elindedür
Kâğıd diyârına götürür ħükm ider kalem
- 11 Ķara Deñiz'de büyüdi sâhil levendidür
Deryâ-yı Hind'e dem-be-dem eyler sefer kalem
- 12 'Ayyârdur ki ağızına her tıfl-ı mektebüñ
Nâzüklig-ile ġâh olur dil şoķar kalem
- 13 Kâğıd ki Türk-i sâde-dil ü sâf-sînedür
Bâzâra gelse göz göre anı boyar kalem
- 14 Çeşm-i devâta ħara şular indügin görüp
Kehhâl-vâr mîl şoķup kıl çeker kalem
- 15 Ĥaţţ-ı ġubâr 'arız-ı dil-ber diler gibi
Berg-i semende yazmaġa reyġân-ı ter kalem
- 16 Bir şayrefî-i dürr-i süġândur ki her sözün
Ĥalk-ı cihâna kâğıda burar şatar kalem
- 17 İnşâf bu ħadiķa-i cennet-mişâle kim
Her bir nihâli virdi anuñ bâr u ber kalem
- 18 Beñzer bu bâġa siħr-i ħelâl itdi bâġ-bân
Zirâ ħaremde olduġı yok bâr-ver kalem
- 19 Yâ Rab ne şaħn-ı bâġ-ı belâġat-durur bu kim
Her berg-i sebz kâğıd u her bir şecer kalem

- 20 Yâ cüy-bâr-ı vâsiṭ u mevşil midür ‘aceb
K’olmuş ayağı başduğı yir ser [-be-]ser kalem
- 21 Yâ ḥāme-dān Ḥazret-i Ḥan Bāyezīd’dür
K’idinmiş anda tîg-maḳar müstaḳar kalem
- 22 Yâ ‘arş-ı dilde levḥ-i ḳazā vü ḳader midür
Kim çekmiş anda kâtib-i ser bu ḳadar kalem
- 23 Neşv [ü] nemā-yı ṭab‘-ı firâḳı-y-ıçun şehā
Ġalib budur bu deñlü nümüne yeter kalem
- 24 Her dilde istikāmet-i ṭab‘ u zekā mı olur
Her gil gül ü semen mi virür her şemer kalem
- 25 Dirler hemān cihānda hüner terbiyetdedür
Lāyık mıdur zemānede ben bî-hüner kalem
- 26 El-ḥaḳ maḥall-i terbiyet olsam ‘aceb degül
Fi’l-cümle var elümde hünerden eşer kalem
- 27 Alsam ḳaçan ḥarāret ü lerz-ile destüme
Ṭab[u] teb-i firâḳuma döymez yanar kalem
- 28 Yâ ḥavf-ı tîg-i ḥasret-ile iki yarılır
Girmez elüme n’eyleyeyin bir yarar kalem
- 29 Ḳayd eyledükçe deftere dil mā-cerāsını
Ol demde baş aşığa şalup ḳan döker kalem
- 30 Ey eşk-i dūde daḥı döginmez misin diyü
‘Ayn-ı devāta ‘unf-ile barmaḳ başar kalem
- 31 Pes vācib oldı ḳışşayı yābāna irgürüp
İde du‘ā-yı devletüñ ey şāh ser-ḳalem
- 32 Geldükçe kār-bān-ı ma‘ānī kitābete
Olduḳça tā o ḳāfileye rāh-ber kalem
- 33 Gelsün ḳapuña devlet ü gitsün ‘adūna let
Olsun hemişe ḥükmüne fermān-ber kalem
- 34 Ḳonmuş ezel Ḳalem’de sa‘adet çü başuña
Ḳalsun ile’l-ebed elüñ altında her kalem
- 35 Şarf u cūduñ üstine bir nokta ḳonmasun
Çalsun ‘adūña tîg-i ‘ademden leked kalem

Metindeki bazı yazılış özellikleri

1. Farsçaya uygun olarak yapılan tamlamaların izafet kesresini (ı veya i seslerini) karşılayan *ye*'ler, normal olarak, yazılmamış, yalnız bir örnekte *ye* harfine yer verilmiştir. پادشاهی بحر و بر : *Pād-şeh-i bahr ü ber* (5)

2. Bitişik yazılabilecek durumda iken, bildirme fonksiyonu taşıyan *-dur*, *-dür* eki, daha çok ayrı yazılmıştır. Yine, aynı fonksiyonla kullanılan ekleşmemiş bildirme unsuru (*-durur*) da metinde bir kez geçmekte ve ayrı yazılmış bulunmaktadır. دستِ در : *destidür*(5) , سجن در : *sühandur*(16); یوقدر : *yokdur* (6); بلاغت در : *belāgat-durur* (19).

3. Eski Türkiye Türkçesi döneminden beri, *g* veya *ñ* seslerini birbirinden yahut *k*'den ayırt etmek amacıyla bazan kef üstüne konulagelen üç nokta işareti, bu metinde, Türkçe veya yabancı kökenli kelime gözetilmeksizin kullanılmamış iken, yalnızca, “*gil*” ve “*göl*” kelimelerinin kâf-i Farişisi üzerinde yer alması dikkati çekmektedir. کِل : *gil* (24), گُل : *göl*(24).

4. Hareke işaretleri, metinde zaman zaman kullanılmıştır. Bunlar içinde, kasideye adını da veren redif kelime “*kalem*”in bir istisna dışında (29. beyitte) düzenli biçimde iki eğik üstünle işaretli olduğu görülmektedir. Bu kelime dışındaki üstün kullanılışları düzenli değildir. Türkçe veya yabancı asıllı kelimelerde, aynı çeşit ve aynı ses değerindeki yazılışlarda kimi kez dik üstün, kimi kez de eğik üstün kullanılmıştır. باصدغی : *başduğı* (20); صحاف سینهدر : *şâf-sinedür* (13), بارور : *bâr-ver* (18).

Bütün bunların dışında, yazı işaretlerinin bütünüyle belli bir ölçüye, amaca dayandırılarak kullanıldığını söyleyebilmek de oldukça güçtür. Çünkü, bu işaretler aynı kelimedeki bile ya kullanılmış, ya da kullanılmamıştır! بی هُنَر : *bî-hüner* (25); هنردن : *hünerden* (26).

5. Fars diline göre yapılan ve hemze (ء) kullanılması gereken tamlamalardan birinde, tamlanan unsuru oluşturan kelimenin son sesi üzerinde anılan işaret bulunurken, diğerinde hemszesiz bir imlâ göze çarpmaktadır. حدیقه جنّت : *hadîka-i cennet* (17); صیبر فی در سخن در : *şayrefî-i dürr-i sühandur* (16).

6. Eski Türkiye Türkçesinden Osmanlı Türkçesine yansıyan ve bir süre daha kullanılan bir yazılış özelliği dolayısıyla, yükleme durumu (akkuzatif) eki, bu metindeki bir kelimedede de hemze (ء) ile kaydedilmiştir. *قصه*: *kıssayı*(31).

7. Verme durumu (datif) eki için, aruzun aynı ses değerindeki hecesinde bulunsa dahi, bazan elif (ا), bazan da he (ه) kullanılmıştır. Ayrıca, buna benzer bir durum, kelime tabanlarındaki ünlü yazılışları için de geçerli olmuştur. *عدوكا* : *‘adūña* (33), *عدوكه* : *‘adūña* (35); *دوشر*: *düşer* (7), *قپر* : *kapar* (8).

Metnin sözlüğü

A, Ā

‘aceb (A.): şaşılacak şey, hayret; acaba.

‘adem (A.): yokluk, bulunmama, olmama.

‘adū (A.): düşman.

ağız : yüzün alt kısmında, avurtlarla iki çene arasında bulunan, soluk alıp vermeye, ses çıkarmaya ve besinleri almaya yarayan boşluk, ağız.

al- : el ile tutup kaldırmak, alıp yakalamak; ele geçirmek, sahip olmak; kendisine doğru çekmek.

anda : onda, o kişide.

anda : orada, o yerde; o zaman.

anı : onu.

anuñ : onun.

‘arız (A.) : yanak.

‘arşa (A.) : meydan, alan, yer.

‘arş (A.) : göğün en yüksek katı, dokuzuncu kat gök; Allah'ın dokuzuncu kat gökte bulunduğu tasavvur edilen yeri olup dolaylı olarak onun gücünü ve yüceliğini belirtir.

aşağa : aşağı.

‘aşir (A.) : öşür toplayan.

ayağ : bacağın bilekten aşağıda bulunan ve yere basan bölümü.
ayağ baş- : bir yere ulaşmak, varmak; gelmek, uğramak, girmek.

‘ayn (A.) : göz.

‘ayyār (A.) : hileci, aldatan; kurnaz, açığöz; zeki.

B

b ā ğ (F.) : baĝ, büyük bahçe, gezinti yeri.

b ā ğ - b ā n (F.) : bahçıvan, baĝcı.

b a ğ r (A.) : deniz.

bahr ü ber (F.) : deniz ve kara.

b ā r (F.) : meyve, yemiş.

barmağ : parmak.

bār-ver (F.) : yemişli, meyvesi olan.

baş- : birdenbire hücum etmek, ansızın üstüne varmak; vurmak, koymak; bürümek, kaplamak.

baş : insan ve hayvanın beyin, kulak, burun, ağız, göz gibi organlarının yer aldığı, bedenin en yukarı bölümü, kafa.

baş eg- : itaat etmek, baş eğmek, boyun eğmek, buyruk altına girmek.

başına kon- (; alınına yazıl-, alnında yazılmış ol-): kişinin başına bir işin, bir olayın gelmesini Tanrı takdiri olarak kabul etmek.

baş(ın) aşağı şal- : başını önüne eğmek, mahçup olmak, utanmak.

Bāyezīd (A.) : Sultan Bayezid.

b ā z ā r (F.) : çarşı, pazar; pazar yeri.

bel ā ğ at (A.) : iyi, güzel, düzgün söz söyleme, sözün yerine ve adamına uygun olarak düzgün , güzel söylenmesi.

beñze- : benzemek, andırmak.

beñzer : benzer, öyle görünüyor ki, öyle anlaşılıyor ki.

ber (F.) : meyve, yemiş; (berg'in hafifletilmiş olarak:) yaprak.

berg (F.) : yaprak.

berg-i sebz (F.) : yeşil yaprak.

berg-i semen (F.): yasemin yaprağı.

berr (A.) : kara, yeryüzünün toprakla kaplı kısmı.

bezm (F.) : meclis; içkili, eğlenceli meclis.

bī-hüner (F.): hünersiz, marifetsiz, elinden hüner gelmeyen.

bir : sayıların en küçüğü, ilki; bu kadar olan; herhangi bir varlığı belirsiz olarak gösterir.

bir zemān : vaktiyle, bir vakit, zamanında.

boya- : boya sürme veya boyaya batırma yolu ile renk vermek.

bu : en yakında bulunanı veya az önce anılanı işaret eder, bu.

bur- : sarmak, bükme.

büyü- : gelişmek; boy vermek; yetişmek.

C

cennet (A.) : bahçe; cennet, uçmak.

cennet-mișâl (F.) : cennete benzer güzellikteki yer, cennet gibi.

eihân (F.) : cihan, dünya.

cūd (A.) : cömertlik, elçikliği.

cūy-bār (A.) : akarsu, ırmak.

Ç

çāh (F.) : kuyu, derin çukur.

çal- : vurmak, çarpmak.

çek- : bir yerden bir şeyi yukarı doğru almak; bir şeyi bulunduğu yerden çekip çıkarmak.

çeşm (F.) : göz.

çeşm-i devâta kâra şular in- (; gözüne kâra şu in-) : kara su hastalığı dolayısıyla gözü görmez olmak; gelmesi çok istenilen kimsenin uzun süre yolunu gözlemek.

çü (F.) : çünkü, mademki.

D

dağı : henüz, hâlâ, daha.

defter (A.) : yazı yazmak amacı ile, dikilerek bir araya getirilmiş kâğıtlara verilen ad, defter.

degül : değil.

dem (F.) : vakit, zaman, an.

dem-be-dem (F.) : daima, her zaman, sürekli.

deñlü : denli, kadar; türlü, çeşit.

deryâ (F.) : deniz.

Deryâ-yı Hind (F.) : Hint Denizi, Hint Okyanusu.

dest (F.) : el.

devât (A.) : divit, kalem koymak için madeni uzun sapı ve ucunda hokkası bulunan alet.

devlet (A.) : talih, baht; mal, servet, zenginlik; makam, mevki; teşkilatlandırılmış hükümet idaresi altında bulunan siyasî topluluk.

devlet kapusına gel- (; kısmet ayacağına gel-): talihi yar olmak, işi yolunda gitmek, bahtı açık olmak.

di- : demek, söylemek, anlatmak; nakletmek, rivayet etmek.

dil : tatma, yutkunma, sesleri boğumlama gibi işlerde kullanılan etli, hareket edebilen bir organ; insanların duygu ve düşüncelerini bildirmek için kelimelerle, işaretlerle yaptıkları anlaşma, lisan; aletlerin uzun, yassı ve bazan hareketli bölümü.

dil (F.) : kalp, gönül, yürek.

dil-ber (A.) : dilber, gönül kapıp götüren, güzel.

dile- : istemek, arzu etmek, dilemek.

diyâr (A.) : memleket, ülke.

diyü : diye; diyerek; iddiası ile, bahanesiyle.

dögin- : dövünmek, kendi kendisine vurmak, büyük üzüntü ve pişmanlıkla kendi başına, göğsüne veya dizlerine vurmak.

dök : bırakmak, atmak; sarfetmek, akıtmak.

döyme- : tahammül edememek, çekememek, katlanamamak, dayanamamak.

du‘â (<du‘â> : A.) : dua, Tanrı'ya yalvarma.

düde (F.) : mürekkep yapılan çıra isi.

duĥân (A.) : duman.

-durur : bildirme eki fonksiyonunda kullanılan, geniş zaman çekimindeki yardımcı fiil, -dır, -dir,...

dürr (A.) : inci.

dürr-i süĥan (F.; *dürr-i güftâr*: F.) : söz incisi.

düş- : yer çekimi gereği boşlukta, yukarıdan aşağıya inmek; bulunduğu, durduğu yerden ayrılarak veya dengesini, dayanağını yitirerek yukarıdan aşağıya inmek.

E

ehl (A.) : sahip, bir şeyi kendisinde bulunduran.

ehl-i beyân (F.) : anlatan, söyleyen, dile getiren.

el : kolun bilekten parmak uçlarına kadar olan ve iş görmeye, tutmaya, yarayan bölümü; yanına aldığı iyelik ekinin gösterdiği şahsa ait olan mülkiyet, sahiplik belirtir.

eli altında kal- (; eli altında ol-) : bir kimsenin buyruğunda bulunmak, kendi hükmü geçmemek.

elinde : bakımı, gözetimi, koruması altında.

eline bir yarar girme- (; eline bir şey geçme-) : umduğunu bulamamak, istediğine kavuşamamak, bir işten, durumdan istediği kazancı sağlamamamak.

el-hak (<el-hakḳ: A.) : hakikaten, gerçekten, doğrusu.

eşer (A.) : nişan, iz, belirti, işaret.

eşk (F.) : gözyaşı.

ey : ey!

eyle- : etmek, yapmak; isimlerle birleşik fiil yapan yardımcı fiillerden biridir.

ezel (A.) : başlangıcı olmayan geçmiş zaman, öncesizlik.

F

fazl (A.) : fazilet, erdem.

fermân-ber (F.) : aldığı emri yerine getiren, emir kulu olan.

fi'l-cümle (A.) : sözün kıyası, sonunda.

firāk (A.) : ayrılık; keder, hüznün, sıkıntı.

gel- : girmek; ortaya çıkmak, doğmak, belirlemek, varmak, ulaşmak; rast gelmek; ele geçmek.

gez- : yürümek, dolaşmak; bir yeri dolaşıp incelemek, bakmak.

gibi : benzer, gibi, imişçesine.

gil (F.) : kil, balçık, su ile ıslanmış toprak.

git- : ulaşmak, varmak; bir yerden ayrılıp uzaklaşmak.

gör- : görme duyusunu kullanarak bir şeyin varlığını, şeklini, görünüşünü algılamak, seçmek; anlamak, kavramak; bir şeyi ayrıntılı düşünmek, bulmak, bir şey hakkında hüküm vermek.

götür- : ulaştırmak, taşımak.

göz : görme organı, göz.

göz göre: göz göre göre.

güher (F.) : elmas, cevher, değerli taş.

gül (F.) : gül.

Ğ

ğâlib (A.) : yenen, üstün gelen, daha kuvvetli, pek güçlü.

H

hâ (F.) : sürekli, durmaksızın; dikkati çekme, uyarma belirtir; işte.

hemân (F.) : hemen, derhal; ancak, yalnız, tek.

hemîşe (F.) : daima, her zaman, sürekli.

her (F.): birer birer olarak hepsi, her, bütün, hep.

her bir : ayrı ayrı olmak şartı ile hepsi, her bir, bütünü.

hümâyün (F.) : padişaha ait; kutlu.

hüner (F.) : bilme, biliş; ilim, bilgi; ustalık, beceriklilik.

Ĥ

ĥadîĥa (A.) : çiçeği, ağacı, suyu çok olan yer, bahçe.

ĥarâret (A.): sıcaklık; ateş, yanma; (mec.) coşkunluk, canlılık, ateşlilik.

ĥarem (A.) : herkesin girmesine izin verilmeyen saygıdeğer, kutlu yer.

ĥasret (A.) : hasret, özleyiş, göreceği gelme; inleme, üzüntü, iç çekme.

ĥazret (A.) : saygı göstermek amacı ile büyükler, kutlu şeyler için kullanılan unvan.

ĥükm (A.) : hüküm, emir, kumanda; karar; sözü geçme; etki.

Ĥ

ĥalk (A.) : halk, insanlar, toplum.

ĥâme-dân (F.) : kalem kutusu, kalemlik.

ĥan : han, hükümdar.

ĥatt (A.): yazı; çizgi; yüzdeki ayva tüyleri.

ḥatt-ı gubâr (F.): bir yazı çeşidi.

ḥavf (A.): korku, korkma.

I

-iç un (<içün) : için; ... diye, amacı ile; ...den dolayı.

İ

iki : bir ile üç arasındaki sayı, iki.

il : memleket, ülke; vilayet , şehir, il.

ile : ile, birliktelik, bir arada olma belirtir; vasıta, alet, bitişirme bildirir; tarz, biçim, nitelik gösterir.

ile'l-ebed (A.) : sonsuza dek, sonsuz olarak.

inşâf (A.) : doğruluğa, adalete uyararak, hakkı gözeterek davranma, aşırıya kaçmayıp vicdana uygun hareket etme; düşün, hakkı teslim et!

irgür- : eriştirmek, ulaştırmak.

istikâmet (A.) : doğruluk, doğru hareket.

it- : etmek, yapmak; isimlere getirilerek birleşik fiil yapımında kullanılan bir yardımcı fiildir.

K

kâğıd (<kâğaz, kâğız: F.) : kâğıt.

kâr-bân (F.) : kervan.

kâtib (A.) : yazıcı, yazar.

kâtib-i ser (F.; kâtib-i ezeli : F.) : (Levh-i Mahfuz'u yazmış olan) Allah.

kehhâl (A.) : göz doktoru, göze sürme çeken kimse.

kehhâl-vâr (F.) : göz doktoru gibi.

kelâm (A.): söz; konuşma, söyleyiş.

kemâl (A.) : tam oluş, eksiksizlik; olgunluk; baha, değer; mükemmellik, en yüksek değer.

ki (F.) : bir ismi veya cümleyi, kendisinden sonra gelen unsura çeşitli ilgilerle bağlamakta kullanılan bir edat sebep belirtir, önceki cümleyi sonraki cümle ile yorumlayıp açıklamaya yarar.

kim : Farsça olan "ki" fonksiyonundaki Türkçe bağlama edatı, ki.

kitābet (A.) : yazma, yazı yazma, bir maddeyi, konuyu kaidelerine uygun olarak kaleme alma.

kitābete gel- (; *ķaleme gel-*): yazılabilmek, yazı ile anlatılabilmek.

Ķ

ķaçan : her ne zaman, ne zaman, ne zaman ki; nasıl, ne suretle?

ķadar (<*ķadr* : A.) : kadar, miktar, derece, denli.

ķāfile (A.) : birlikte yolculuk yapan topluluk, kervan, zümre; takım takım gönderilen şeylerin her bir parçası.

ķal- : olduğu yerde veya durumda bulunmak; hareket etmemek, durmak.

ķalem (A.): yazma, çizme gibi işlerde kullanılan nesne, kalem; yazı.

Ķalem (<*Levh ü Ķalem*; *Levh-i Maĥfūz* : F.) : Tanrı tarafından takdir edilmiş şeylerin, ezelde yazılı bulunduğu levha.

ķalem çek-: yazmak.

ķan : insan ve hayvan vücudunun damarlarında dolaşarak çeşitli görevleri yerine getirmekle onların canlı kalmasını sağlayan kırmızı renkli sıvı madde.

ķan dök- : kan akıtmak; canını feda etmek.

ķap- : duyar duymaz veya görür görmez bellemek, öğrenmek.

Ķara Deñiz : Karadeniz.

ķarār (A.) : durma; devam, süreklilik; rahat, dinlenme.

ķaşıde (A.) : kaside, yaygın niteliği övgü olan bir divan şiiri türü.

ķayd (A.) : yazma.

ķayd eyle- : kaydetmek, yazmak, yazıya geçirmek.

ķazā (<*ķazā*³: A.) : olacağı, bilinmeyen öncelikte, Tanrı tarafından takdir edilen şeyin ortaya çıkması, gerçekleşmesi.

ķazā vü ķader (F.; *ķader-i İlāhî*: F.) : alınyazısı.

ķıl : insan ve bazı hayvanların üst derisinde görülen ipliksi uzantı, kıl.

ķışş a (A.) : hikāye; macera; olay.

ķon- : (bir şey) bir yere yerleştirilmek, bırakılmak, koymak işi yapılmak.

L

- lāyık (A.) : yaraşan, uygun, yakışan.
 leked (F.) : darbe, vuruş; hamle, saldırı.
 lerz (F.) : korku, ; vehim, endişe; titreme, ürperme, sarsıntı.
 let (F.) : dövme, çarpma, vuruş.
 levend (F.) : Osmanlı donanmasında gemici ve savaşçı olarak görevli bulunan kimse; sahil halkından donanmaya alınan sayışçı asker; çabuk hareketli, çevik, atılgan; boylu boslu.
 levh (A.) : üzerine yazı yazılabilecek nitelikte bulunan yassı, düz nesne.

M

- ma'ānī(A.) : mânâlar, anlamlar; cisimle ilgili olmayan şeyler, içe ait bulunan şeyler.
 mā-cerā (A.) : olup geçen şey, macera.
 maḥall (A.) : yer.
maḥall-i terbiyet (F.) : terbiye edilecek olan.
 maḥar (<maḥarr: A.) : durulan yer, karargâh; oturlan yer.
 ma'rifet (A.) : herkesin yapamayacağı ustalık, herkesin gösteremeyeceği hüner; bilme , biliş.
 mekteb (A.) : okul.
 mevşil (A.) : kavşak, kavuşma yeri, kavuşacak yer.
 mı : soru eki , mı?
 mışır (A.) : ülke, memleket; şehir, il.
 mi : soru eki, mi?
 midḥat (A.) : övme, yüceltme.
 mîl (A.) : göze sürme çekmeye yarayan alet; iğne gibi ince ve uzun bir alet.
 Mirriḥ (A.) : Merih, Mars, Dünya Güneş'inin çevresinde yer alan gezegenlerin beşincisi olup eskiden beri çeşitli milletlerce savaşın sembolü veya savaş ilahı olarak kabul edilmiştir.
 mu'anber (A.) : amber gibi güzel kokmaya başlamış, hoş kokulu, güzel kokan.
 mu'teber (A.) : itibarlı, değerli sayılan; güvenilir, inanılan; geçerli.
 müstaḥar (<müstaḥarr: A.) : durulan, yerleşilen yer; karargâh.

N

nā-çār (F.) : çaresiz, ister istemez.

naẓm (A.) : nazım, şiir.

nāzüklik : nazıklık, incelik, ince yapılılık; güzellik, zarıflık.

ne : şaşma, çokluk bildirir, ne, ne kadar, ne çok!

neşr (A.) : nesir, şiir biçiminde olmayan.

neşv (A.) : canlının büyümesi, boy atması; yeniden hayata gelme.

neşv ü nemā (F.) : yetişip büyüme, sürüp çıkma.

n'eyle- : ne etmek, ne yapmak.

nigār (F.) : (resim gibi güzel olan) sevgili, kadın.

nihāl (F.) : düzgün fidan, sürgün.

noқта (A.) : nokta, Arap harfli ve Fars alfabesinden tamamlanmalı Türk alfabesindeki bazı harflerde bulunan işaret.

nümüne (F.) : örnek.

O

o : o (işaret sıfatı).

ol- : meydana gelmek, gerçekleşmek; bir şeyi elde etmek, edinmek; gelmek, ortaya çıkmak; bir unvan, makam, sıfat kazanmak; isimlere gelerek onlara birleşik fiil yapısı kazandıran bir yardımcı fiil.

on : dokuzdan sonra gelen sayı, on.

on barmağımı bir eyle- : iki elini bir etmek, iki eliyle birden, iki elini de kullanarak.

Ö

öşr (A.) : öşür, onda bir, onda bir olarak alınan vergi.

P

pād-şāh (F.) : padişah, hükümdar.

pes (F.) : şimdi, öyle ise.

R

Rab (<Rabb: A.) : Allah, Tanrı.

rāh-ber (F.) : rehber, kılavuz, yol gösterici.

reyhān (A.) : reyhan; fesleğen.

S

sa'ādet (A.) : mutluluk.

sāde-dil(F.) : temiz yürekli, saf.

sāhil (A.): deniz kenarı, kıyı.

sefer (A.) : yolculuk; savaşa gitme.

semen (F.) : yasemin.

ser- (F.): "baş, başta gelen" anlamı ile birleşik kelimeler yapar.

ser-kalem (F.): esas yazı, başyazı; bir metnin önemli bölümü.

ser-be-ser (F.) : baştan başa, bütünü ile, büsbütün.

sevdāyi (< sevdāvī: F.): sevdalı.

sihr (A.) : sihir, büyü.

sihr-i helāl (F.) : helal olan büyücülük. Bir mısra veya beyitte, anlam ve görev bakımından iki yana da bağlanması mümkün olabilen kelime veya cümlenin bulunması ve bunun doğurduğu güzellik.

sīm-ber (F.) : göğsü gümüş gibi beyaz olan.

söz : bir duyguyu, düşünceyi eksiksiz olarak belirten kelime dizisi, söz; bir veya birden çok heceden oluşan ve anlam taşıyan ses birliği, kelime.

sulṭān (A.) : sultan, padişah hakan.

Ş

şāf (A.) : temiz, karışık olmayan.

şaf-sine (F.; sine-i şaf: F.) : temiz yürekli, saf gönüllü.

şāhib (A.) : sahip, herhangi bir niteliği kendisinde bulunduran.

şāhib-zebān (F.) : dil sahibi, dili olan, söz veya yazı ile anlaşma sağlanabilecek olan.

şaḥn (A.) : meydan, alan, orta; avlu; sahne.

şal- : bırakmak, koymak.

şarf (A.) : harcama, masraf etme.

şat- : bir şeyi bir değer karşılığında alıcıya vermek, satmak.

şayrefī (A.) : sarraf; kurnaz, uyanık, işini bilir.

şoḳ- : girdirmek; batırmak, saplamak; ısırarak.

S

sem̄er (A.) : meyve, yemiş; ürün; sonuç.

Ş

şāh (F.) : şah, padişah, hükümdar, sultan.

şecer (A.) : ağaç.

şehā (F.) : ey şah, ey sultan!

şehir-yār (F.) : sultan, padişah, hakan.

şeh-süvār (F.) : ata iyi binen, usta binici.

şem^c (A.) : mum.

T

tā (F.) : uzaklık, uzak oluş bildirir; sebep ve amaç belirtir.

tāb (F.) : kuvvet, güç; eziyet, sıkıntı; yakış, yakma.

tāb u teb (F.) : ateş; ateş ve sıcaklık.

taḥsīn (A.) : takdir etme, beğenip alkışlama.

teb (F.) : hararet, ateş, sıcaklık.

ter (F.) : taze; yaş, ıslak.

terbiyet (F.) : besleyip yetiştirme, büyütme; eğitim.

tercemān (A.) : tercüman, vasıta, aracı.

tercemān-ı dil (F.) : gönlün tercümanı, gönülden geçenleri anlatmaya aracı olan.

terceme (A.) : tercüme, çevirme.

tevķī^c (A.) : hükümdarın buyruğuna çekilen nişan; sultanın nişanlı buyruğu.

tīġ (F.) : kılıç, kılıca benzeyen kesici alet.

tīġ-makar (F.) : yeri kılıcınki gibi olan, kılıcın durduğu yerde bulunan, duran.

Türk : Türk.

T

ṭab^c (A.) : tabiat, huy, mizaç, yaratılış.

ṭarab-fezā (F.) : ferahlığı ve neşeyi artıran, sevinci çoğaltan.

ṭıfl (A.) : çocuk.

U

u (F.) : ve, ile.

‘unf (A.) : şiddet, sertlik.

‘Uṭārid (A.) : Utarit, Merkür.

Ü

ü (F.) : ve, ile.

üst : üst, yukarı, bir şeyin yukarı kısmı.

üstine : üstüne, üzerine.

V

vācib (A.) : yapılması gerekli olan.

var : mevcut, bulunur, var.

varaḳ (A.) : yaprak.

vāşıṭ (A.) : ortada bulunan, ikisi ortası.

vilā (<vilā? : A.) : yakınlık, dostuluk; birbirinin ardı sıra gelme.

vir- : vermek, ürün vermek, ürünlü duruma gelmek.

v’ey : ve ey’in, aruz ile yazılan mısralardaki vezine uydurulmuş biçimi.

Y

yā (A.) : ey, hey!

yā (F.) : veya, yahut; anlatılan bir şeyin, düşüncenin tersi olan bir ihtimali belirtir, acaba, yoksa.

yāb ān (F.) : ıssız yer; kır; dışarı.

yābāna irgür- (; yābāna at-) : dikkate almamak, önem vermemek, hiçe saymak, değer vermemek.

yan- : tutuşmak, alevlenmek, parlamak; ateşte tutuşup kül olmak; çok üzülme, aşk ve ayrılık acısı çekmek; dert dökmek, şikâyette bulunmak.

yarıl- : ortadan kesilip ayrılmak.

yaz- : yazmak, yazılı olarak anlatmak, yazıya dökmek; kaydetmek; yazı ile bildirmek.

yet- : kâfi gelmek, bir ihtiyacı karşılayacak kadar olmak, elvermek.

yir : yer, zemin , toprak.

yok : yok, olmama, bulunmama; değil.

Yūsuf (A.): İsrailoğullarından Hz. Yakub'un oğlu olan ve kardeşleri tarafından kuyuya atılan, güzelliğin sembolü diye tanınan peygamber.

Yūsuf-mișāl (F.) : Hz. Yusuf gibi, Hz. Yusuf'un durumunu andıran biçimde.

yüz : çehre, yüz.

yüz tut- : meyletmek, yönelmek.

Z

zebān (F.): dil.

zemāne (F.): devir, zaman, şimdiki zaman; baht, talih.

zîr (F.) : alt, aşağı.

zîrā (F.) : zira, çünkü, bundan dolayıdır ki.

Z

zekā (<zekā' : A.) : zihin keskinliği, çabuk anlama.

2077 a	1 اولقصن برصنه و نقل و هنر قلم	1 اولقصن برصنه و نقل و هنر قلم
	2 صاحب زبان و اهل بیان و تجاربان	2 ای تقم و نثر و ترجمه و معنی قلم
	3 یازمنز کماله در مکرک عشرت افزون	3 اون بر معنی ایسه بر سپهر قلم
	4 بگر زبان شمه معنی و خاشاکه	4 برنم طرب خرابی کما بجام هنر قلم
	5 بحر دولت و رونق نبرد و عجب	5 اولسه نجیبی نامی عجب و بر قلم
	6 سودای دلده هر صفت قنار له	6 بوقده قندی ایله ایله اکثر قلم
	7 سلطان مهر و معرفت افیروز رنار	7 بوسن مثال خیاوه و فایه و نثر قلم
	8 عشقین استقامت طبع و دکاسه	8 هر کما تنگ کلان اغوزن نثر قلم
	9 مرغ حکم کوردی کغالب عطارد	9 ناچار بقیده برنم طوطی باش اکثر قلم
	10 تویغ شاه و صام عیون الله در	10 کاندید یاره کونتر حکم ایون قلم
	11 قاره دگر زده نبودی حاصل اولدیله	11 ده یای صدف هم بوم ایون قلم
	12 عیار در که اغوزیه هر طفل مکبر	12 نازک کاکیل کاه اولدی و نثر قلم
	13 کاف که ترک سادده دل و صفات	13 بازاده کلمه کوز کور اکثر قلم
	14 چشم دوات قاره صور ایله کور	14 کحال و اربیل صورت قلم کور
	15 خط عیار عارضه امورد لر سیکه	15 بربک سمنده یازغنه ری ان قلم
	16 بر صبر قی در سخن و کهره موزن	16 خلق جفاه کاند و روز صا نثر قلم
	17 انصاف موجدی نثر و حجت و ناکیم	17 هر بر صفائی پروردی بار و نثر قلم
	18 بگر زبانده حسن جلال انوی باغبان	18 ذریه خرمون اولدی یوق با نثر قلم
	19 یارب نه سخن باغ بخت در در بوم	19 هر بربک سمنده کاند و نثر قلم
	20 با حیا بار واسطه موصیله عجب	20 کالاشق باغی ناصدی بر نثر قلم

21	یا خانه دان حضور خا نایون در	21 کایدنشن این شیخ مغز سنی قلم
22	یا موش ملک لوح صفقا قدیمی در	22 کیم چکش این کاتب سربود قلم
23	نقشای صبح فرا ایتمی شمش	23 غالب بود در بود کلونوز نثر قلم
24	هدیه ان استقامت طبع و ذکا ال	24 صرک کل کلده تنه یور هر نثر قلم
25	در دیسانه جهان هنر برینم	25 لایمچر دما زده بن نثر قلم
26	الحق عمل تربیت اوسم عجب دکل	26 فی الجملة اراد المده هنرون نثر قلم
27	السم جچی حرارت و لرزه سده	27 تاب تنب خرازه و عیز با نثر قلم
28	یا خوف تیغ حسرت لاری یار لود	28 کیرمن لومنه نیلیس بر بار نثر قلم
29	قید ایله که دنتق دل ماجرای	29 اول مده باش ناخنه صالون قلم
30	ای انک دود مدخی دکنوزی بوم	30 عیون دواته عینله بر نثر قلم
31	بس و جب و لاری قفسه با با ابر کور	31 ایون دای و دلاری نثر قلم
32	کلک که کاران معانی کتایسه	32 اولدی تا اوقاقله رکعبه قلم
33	کلسون تنو کاد و کسوتون دکل	33 اولسون عین کک کور ان نثر قلم
34	خونین از اقلن سعادت جویانکه	34 قاسون ایله ایله انک نثر قلم
35	صرف صدور ان کسرت بر نثر قلم	35 حاسون مود که تیغ عین نثر قلم
36	نور در توفیق سبب رفاه و بار تر هر روز	36 حاسون مود که تیغ عین نثر قلم
37	دهمده شیمان هر در شاد زاده	37 هر کس سون ایشی من مانع ابر یاده
38	فرا و ابر کیم قیام و دستگیر	38 زاره نزار دینم خطا نثر قلم
39	خار و دست و پایم فی سیم در کیم	39 جامه نمان عیام دوران نثر قلم
40	ذریه زه رو کوبان در بونی مور و زین	40 چون تیغ عین سلطان بر نثر قلم
41	فصیح هم فریقا فی نثر و ناساق	41 انعام عین هم مانع بر نثر قلم

Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, R. 393, 207 b, 208 a.

2078 a

سینی

دکتر